วิจัยไทบ้านปากมูน

การกลับมาของคนหาปลา แม่น้ำมูน

"เราเป็นเจ้าของปัญหา เป็นคนที่ได้รับผลกระทบ ทรัพยากรของเรา ชีวิตของเราถูกทำลาย เมื่อเขื่อนเปิดปลากลับมา ธรรมชาติกลับมา ชีวิตเราก็กลับมาด้วย ทำอย่างไรคนอื่นจะได้เห็น ได้เชื่อในสิ่งที่เราอยากจะบอก ก็เลยคิดว่าต้องจดบันทึก ต้องรวบรวมไว้เป็นหลักฐานแต่ถ้าให้คนอื่นมาทำก็กลัวเขาจะทำได้ไม่ถูกต้องครบถ้วน เพราะคนในเมืองเขาไม่เข้าใจวิถีชีวิตคนอย่างเรา ไม่รู้เรื่องปลา เรื่องแก่ง เรื่องแม่น้ำเหมือนอย่างเรา ก็ต้องถามเราอยู่ดี ก็เลยคิดว่าทำเองดีกว่า"

งานวิจัยไทบ้าน (ชาวบ้าน) ปากมูน เริ่มขึ้นเมื่อเดือนมิถุนายน ๒๕๔๔ ถึงสิงหาคม ๒๕๔๕ จุดมุ่งหมายคือ เก็บเอาความจริงที่เกิดขึ้นกับคนลุ่มน้ำมูนภายหลังการทดลองเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล ตามความเห็นของรัฐบาล เมื่อ พ.ศ.๒๕๔๔ ที่ให้มีการพิสูจน์ข้อเรียกร้องของไทบ้านปากมูนโดยการเปิดประตูระบายน้ำเพื่อให้สามารถดำรงอยู่กับแม่น้ำที่อุดมสมบูรณ์ได้ดังเดิม

นับเป็นงานวิจัยมิติใหม่ที่เกิดขึ้นกับไทบ้านที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐ งานวิชาการส่วนใหญ่จะถูกดำเนินการโดยนักวิชาการจากสถาบันต่าง ๆ

ผลประโยชน์อันจะเกิดจากการวิจัยนี้เพียงเพื่อให้เป็นองค์ประกอบหนึ่งในการพิจารณาว่าจะดำเนินการอย่างไรกรณีการเรียกร้องความเป็นธรรมของผู้ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนปากมูล ซึ่งเป็นปัญหาที่ยืดเยื้อยาวนานมานับสิบปี

- เครือข่ายนักวิจัยไทบ้านปากมูน
- โครงการแม่น้ำเพื่อชีวิต เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SERIN)

SEARIN

วิจัยไทบ้านปากมูน

การกลับมาของคนหาปลา แม่น้ำมูน

กระบวนการทำวิจัยไทบ้าน

นักวิจัยไทบ้านปากมูน จำนวน ๒๐๐ คน คัดเลือกจาก ๖๐ หมู่บ้าน ที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนปากมูล เป็นตัวแทนในการทำวิจัยครั้งนี้ ซึ่งมีทั้งผู้ที่อาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำมูน และลำห้วยสาขา ทั้งชาย หญิง ผู้เฒ่าผู้แก่ นักวิจัยบางคนก็อาสาตัวเองเพื่อมาเป็นนักวิจัยร่วม

ประเด็นที่ทำวิจัยมาจากการระดมทั้งกลุ่มนักวิจัยและไทบ้าน เพื่อให้การเก็บข้อมูลเป็นไปอย่างรอบด้านในทุกประเด็นที่กำหนดขึ้น

ผู้ช่วยนักวิจัยมาจากหลากหลายสถานะ ทั้งนักวิชาการอิสระ นักศึกษา เยาวชนในหมู่บ้าน รวมทั้งองค์กรพัฒนาเอกชน

วิธีการเก็บข้อมูล ได้แก่ การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมจากวิถีชีวิตประจำวันของคนในชุมชน การสัมภาษณ์เชิงลึก การประชุมกลุ่มในชุมชนที่มีตัวแทนจากหลากหลายส่วน เช่น ส่วนปกครองท้องถิ่น คนหาปลา เจ้าของร้านค้า การลงสำรวจพื้นที่จริงของนักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัย

เก็บหลักฐานเป็นภาพถ่ายและเก็บตัวอย่างของจริงไว้ เช่น การเก็บพรรณพืช ปลา เป็นต้น เพื่อเป็นหลักฐานการแลกเปลี่ยนข้อมูล และความรู้ของนักวิจัยแต่ละพื้นที่ที่มีการทำวิจัยไทบ้าน รวมทั้งขั้นตอนการตรวจสอบข้อมูล ร่วมกันของนักวิจัย

- เครือข่ายนักวิจัยไทบ้านปากมูน
- โครงการแม่น้ำเพื่อชีวิต เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SERIN)

SEARIN

วิจัยไทบ้านปากมูน

การกลับมาของคนหาปลา

แม่น้ำมูน

การค้นพบความจริงของงานวิจัยไทบ้านปากมูน

ระบบนิเวศแม่น้ำมูน

ระบบนิเวศของแม่น้ำมูนฟื้นคืนมาอีกครั้ง บริเวณแม่น้ำมูนตอนปลายเป็นระบบนิเวศที่ประกอบด้วยแก่งหินขนาดใหญ่ที่มีความสลับซับซ้อน ทำให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ

การสร้างเขื่อนทำให้แก่งหินและระบบนิเวศอื่น เช่น ดอนกลางน้ำ ขุม วัง เวิน จมอยู่ใต้น้ำ ตะกอนทับถมทำให้แม่น้ำตื้นเขิน น้ำเน่าเสีย ดินริมฝั่งน้ำพังทลายลงมา รวมถึงการระบาดของผักตบชวาและต้นไมยราบยักษ์

แม่น้ำมูนช่วงปิดเขื่อน การกักเก็บน้ำทำให้น้ำนิ่งและลึก ได้ทำให้เกิดตะกอนดินทับถม เกิดมลภาวะที่สร้างปัญหาให้กับไทบ้าน แต่หลังจากมีการเปิดเขื่อน กระแสน้ำได้พัดพาตะกอนดินที่ทับถมกันอยู่ให้ไหลไปตามกระแสน้ำ แม่น้ำมูนจึงได้กลับมาไหลอย่างอิสระอีกครั้ง

แก่งยังเป็นแหล่งท่องเที่ยว พักผ่อนหย่อนใจของคนภายนอกและคนในชุมชนสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนได้เป็นจำนวนมาก

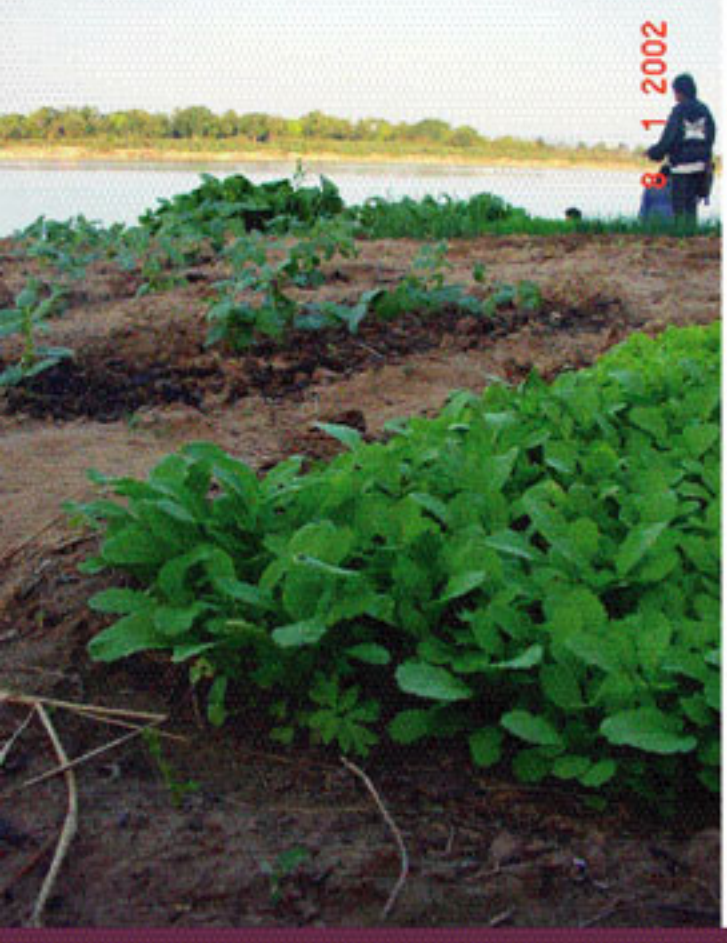

พืชพรรณริมฝั่งมูน

ริมฝั่งสองแม้น้ำมูนหลังการเปิดเขื่อนพบว่ามีพรรณพืชที่ไทบ้านนำมาใช้ประโยชน์ถึง ๓๔๒ ชนิด ได้แก่ พืชอาหาร พืชสมุนไพร ใช้เป็นทั้งอาหารและสมุนไพร เหยื่อล่อปลา ทำเครื่องมือหาปลา เป็นอาหารของสัตว์เลี้ยง ทำเครื่องใช้ในบ้าน ใช้ในการทำพิธีกรรมต่าง ๆ ตามวัฒนธรรมและความเชื่อ

พรรณพืชยังป้องกันการทรุดตัวของดินริมตลิ่ง รวมทั้งเป็นแหล่งอาหารและที่อยู่อาศัยของสัตว์

การกลับมาของพืชพรรณช่วยให้ไทบ้านมีอาหารตามธรรมชาติซึ่งเป็นผลดีต่อสุขภาพ หลังจากที่ต้องพึ่งผักจากตลาดมาหลายปี ในช่วงปิดเขื่อน

เกษตรริมมูน

การเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูลทำให้ระดับน้ำในแม่น้ำมูนและลำห้วยสาขากลับเข้าสู่ระดับปกติ ช่วยให้ไทบ้านกลับมาใช้ประโยชน์จากผืนดินริมฝั่งอันอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง ทำให้เกิดรายได้เสริม ได้บริโภคผักปลอดสารพิษ และลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน

- เครือข่ายนักวิจัยไทบ้านปากมูน
- โครงการแม่น้ำเพื่อชีวิต เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SERIN)

SEARIN

วิจัยไทบ้านปากมูน

การกลับมาของคนหาปลา

แม่น้ำมูน

พันธุ์ปลาและการทำประมง

แม่น้ำมูนหลังการเปิดประตูระบายน้ำ พบว่า มีปลาถึง ๑๕๖ ชนิด โดยเป็นปลาธรรมชาติ ๑๔๘ ชนิด และปลาต่างถิ่น ที่ไทบ้านไม่เคยพบในแม่น้ำมูนอีก ๘ ชนิด

ปลาธรรมชาติส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ปลาที่เข้ามาจากแม่น้ำโขง โดยจะอพยพเกือบทั้งปี ยกเว้นเดือนมกราคม พันธุ์ปลาทั้งหมดในงานวิจัยนี้มีปลาที่หายากและใกล้สูญพันธุ์ เช่น ปลาบึก

การเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูลนับเป็นการเปิดทางให้ปลาจากแม่น้ำโขงเข้ามาอาศัย วางไข่ และเจริญเติบโตในแม่น้ำมูนได้อีกครั้ง

ไทบ้านกลับมาหาปลาในแม่น้ำมูนเพิ่มขึ้นทั้งจากชุมชนสองฝั่งแม่น้ำมูน ริมลำห้วยสาขา และไทบ้านจากหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลออกไป

เครื่องมือหาปลาพื้นบ้านปากมูน

เครื่องมือหาปลานานาชนิดถูกนำมาใช้ในแม่น้ำมูนหลากหลายขึ้น ภูมิปัญญาดั้งเดิมของคนลุ่มน้ำมูนถูกนำกลับมาใช้อีกครั้ง

เครื่องมือหาปลาเป็นสิ่งสะท้อนถึงความรู้ที่หลากหลาย ทั้งเรื่อง เหยื่อปลา ลวงหาปลา สิทธิ วัฒนธรรม เครือข่าย ความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งทำให้ความรู้ถูกควบคุมด้วยศีลธรรม และจริยธรรม

ภูมิปัญญาของคนหาปลาลุ่มน้ำมูนช่วยสร้างความเข้าใจองค์ความรู้ในพรมแดนที่กว้างและลึกซึ้งยิ่งขึ้น ซึ่งไม่ใช่เป็นเพียง ไทบ้านที่จับปลากินและขายเท่านั้น

- เครือข่ายนักวิจัยไทบ้านปากมูน
- โครงการแม่น้ำเพื่อชีวิต เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SERIN)

SEARIN

วิจัยไทบ้านปากมูน

การกลับมาของคนหาปลา

แม่น้ำมูน

วิถีชีวิตชุมชนคนปากมูน

ช่วงหลังเทศกาลสงกรานต์ชุมชนสองฝั่งน้ำใช้บริเวณแก่งหินเป็นที่จัดงานเนา ซึ่งเป็นวัฒนธรรมของคนอีสาน โดยร่วมกัน "ส่าวลวง" หรือทำความสะอาดให้พื้นน้ำสะอาด เพื่อให้สามารถหาปลาได้สะดวกขึ้น โดยเฉพาะ "ลวงไหลมอง"

เมื่อแม่น้ำอุดมสมบูรณ์ คนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน ส่งผลให้ชุมชนมีความอบอุ่นลดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนได้

ปลาจากแม่น้ำมูนสร้างเศรษฐกิจชุมชนเป็นเศรษฐกิจแบบพึ่งพา วัฒนธรรมปลาแลกข้าวกลับคืนมา ผลประโยชน์การแลกเปลี่ยนคือความสุขทางใจสร้างสัมพันธ์ระหว่างกันมากกว่าการซื้อขาย

ลูกหลานได้เรียนรู้ธรรมชาติแม่น้ำมูนและได้รับการถ่ายทอดความรู้ในการหาปลาจากผู้ใหญ่

วิถีชีวิตคนหาปลาแม่น้ำมูน เป็นฐานทางเศรษฐกิจก่อเกิดวัฒนธรรม ประเพณี สร้างความมั่นคงให้กับชีวิตของคนหาปลาและได้ทำให้องค์ความรู้ได้ปฏิบัติการอย่างต่อเนื่องพร้อมกับการกลับมาของเกียรติและศักดิ์ศรีของคนหาปลา

- เครือข่ายนักวิจัยไทบ้านปากมูน
- โครงการแม่น้ำเพื่อชีวิต เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SERIN)

SEARIN